

FIGYELŐ

Sz. Koroknay Éva (1925—1987). Halálával nagy veszteség érte a könyvművészeti és könyvtörténeti szakmát. Évek óta sejtettük, hogy súlyos beteg, de ahogyan ő, mi is bizakodóak voltunk, s így halála váratlanul ért. A budapesti Egyetem Bölcsészettudományi Karán művészettörténetet, klasszika archeológiát és keresztény régészetet hallgatott. 1948-ban kapott végbizonyítványt. 1950. jan. 1-jén lett a budapesti Iparművészeti Múzeum munkatársa mint a Kisgyűjtemények osztályának csoportvezetője, később, 1970-től osztályvezetője. Sokat tett az osztály szerteágazó gyűjteményének sokoldalú gyarapításáért. Az eredeti, egykorú könyvkötések feltárását és vizsgálatát Dobrovits Aladártól, az Iparművészeti Múzeum akkori főigazgatójától kapta tudományos feladatul, s a következő évtizedekben ez vált érdeklődése fő területévé. Ez irányú könyvtári kutatásait a Ráday Gyűjteményben kezdte el.

1954-ben a győri Xantus János Múzeumban rendezte a „Győri könyvkötészet” c. kiállítást, melyről nyomtatott katalógusa, majd egy részletes tanulmánya (*Győr régi könyvkötésze*, MKsz 1955/1—2.) jelent meg. Koroknay huszonkét győri könyvkötő tevékenységéről tudósít a XVII. század végétől 1830-ig, s bár ezek önálló céhet nem alkottak (feltehetően a pozsonyi céhhez tartoztak), igen fontos helyet foglalnak el a magyar kötéstörténetben.

Egy évvel később már Kecskeméten mutatta be kiállításon az *Alföldi városok könyvművészetét* (katalógus Kecskemét Város Tanácsa kiadásában, 1955-ben), s vette számba név szerint a könyvkötőket, valamint a Nagykőrösön, Kecskeméten, Kiskunhalason, Cegléden fellelhető egykorú köteteket. Külön említést érdemelnek a félbőrös *papírkötésű* számadáskönyvek.

Az Iparművészeti Múzeumban az európai könyvkötésművészet XV—XX. századig terjedő időszakának gótikus, reneszánsz, barokk, rokokó, klasszicista, historizáló és szecessziós remekeivel ismertette meg 1964-ben a szakembereket és a nagyközönséget. Ezt a bemutatót azonban két kamarakiállítás előzte meg ugyanitt. Először, az 1450—1500 között készült — feltehetően magyar — bőrkötéseket, másodsor a festett pergamenkötések legszebb darabjait válogatta össze. A csúcspontot, több mint egy évtizedes kutatás eredményét, mindenképpen az 1966—67-ben a „Magyar reneszánsz könyvkötő műhelyek 1470—1520” címmel rendezett országos kiállítás jelentette. A nyolcvanhárom magyar reneszánsz könyvkötés nagy része először akkor került a nyilvánosság elé. (Nemzetközi visszhangjáról ld. *Gutenberg Jahrbuch* 1972, 383—384.) Koroknay bizonyítani kívánta, hogy a világhírű aranyozott korvina kötések nem előzmény nélküliek. Megalkotta a vaknyomásos korvinák fogalmát (*A vaknyomásos corvina kötésekről* = Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei III—IV. 1959. Bp. 1960); vizsgálta a kolostori könyvkötőműhelyek tevékenységét: *A lövöldi karthauzi kolostor kötéseiről.* = Esztergom Évlapjai. Az Esztergomi Múzeumok Évkönyve I. Bp. 1960; írt a budai domonkos és ferences műhelyekről: *Die Blinddruck-Einbände in der Bibliotheca Corvina und die Probleme der klösterlichen Buchbinderwerkstätten in Ungarn* = Acta Historiae Artium ASH, XI/1—2, Bp. 1965; *Eine ungarische Renaissance-Einbandgruppe* = Gutenberg Jahrbuch 1966. Összefüggést keresett a XVI. század elején alakuló polgári műhelyek és a királyi könyvkötőműhely működése között Ulászló királysága idején: *A korvina kötések Ulászló-kori periódusáról* = Művészettörténeti Értesítő 1962/2—3. Kimutatta a keleti hatást a magyar reneszánsz kötésekben: *A magyar reneszánsz kötések keleti kapcsolatai* = Művészettörténeti Értesítő 1968/1—2. Kiterjesztette a korvina kötések fogalmát a Mátyás halálát követő három évtized magyar reneszánsz

kötéseire. *Corvinen Einbände* (1490— etwa 1520) = *Acta Historiae Artium* ASH, XV/3, 1969. Végül mindezen kutatásait összegezte könyvében, amelyben 327 magyar (és közép-európai) reneszánsz könyvkötést tárgyal: *Magyar reneszánsz könyvkötések. Kolostori és polgári műhelyek*. Bp. 1973 = *Művészettörténeti füzetek* 6. Könyvében nem foglalkozik a Mátyás király számára készült kötésekkel, vagyis a szoros értelemben vett korvinákkal, de tervezett egy második kötetet, s egész reneszánsz kötéskutatása ezt volt hivatott előkészíteni. 1968-ban ki is állította a Magyar Nemzeti Múzeumban néhány nagyon rossz állapotban lévő kivételével együtt az összes Magyarországon őrzött korvinát. („Magyarországi corvinák kiállítása”). Talán az idő sem kedvezett neki, hogy a világban szétszóródott korvinák kötéseit vizsgálja, hiszen anélkül összeállítani a tényleges korvinák bélyegzőkészletét, hogy valamennyit kézbe vegye, nem lehet. A Budapesten található aranyozott, Mátyás-címeres kötések bélyegzőtáblázatát összeállította (*Műv. tört. Ért.* 1962/2—3, 134. p.), de hogy ez nem elegendő, bizonyítja, hogy nem egyezik a Ráth György összeállította bélyegzőtáblázattal (*MKsz* 1897/3, 263. p.). Az 1970-es évek elejétől kezdve azonban mintha megtört volna lendülete a magyar reneszánsz kötések kutatásában. Az aranyozott korvinák kötéseiről szóló kötete sohasem készült el.

1971-ben a szombathelyi Savaria Múzeumban megrendezte a „Nyugat-Magyarország könyvművészetét”-t reprezentáló kiállítást, győri, kőszegi, soproni és szombathelyi könyvtárak anyagából válogatva. 1972-ben az Iparművészeti Múzeum százéves jubileumi kiállításának társrendezője volt. Ezért és egész munkássága elismeréséért akkor a Munka érdemrend ezüst fokozatával tüntették ki. Utolsó alkalommal 1983 őszén rendezett kiállítást az Iparművészeti Múzeum Nagytétényi Kastélymúzeumában *Művészi könyvkötések 1700 előtt* címmel.

A német nyomdokokon járó reneszánsz kötések együttesét vizsgálta az *Egy XVI. századi nagyszombati kötéscsoport* (*MKsz* 1977/1.) c. cikkében, majd a bőrmetszéses és levélreliefes kötések salzburgi, de Pozsonyban is tevékenykedő mesteréről, Ulrich Schreierről írt: *Ulrich Schreiers Pressburger Einbanddekkel* (= *Ars Decorativa. Az Iparművészeti Múzeum ... Évkönyve* 6. Bp. 1979).

Mint munkatárs több szócikk szerzője a *Művészeti Lexikonban* (1—4. köt. Bp. 1965—68.). Az *Iparművészeti Múzeum Gyűjteményei* (szerk. és bev. Miklós Pál. Bp. 1979.) c. kötetben az elenféntcsont-faragásról, ill. a művészi bőrmunkákról és könyvkötésekről írt egy-egy fejezetet. A *Régiségek könyvében* (szerk. Voit Pál. Bp. 1983.) ezeken kívül a legyezőkről és a miniatűrökről is, mint ugyancsak a Kisgyűjteményekbe tartozó tárgyakról, tájékoztatja a régiségek iránt érdeklődő művelt nagyközönséget.

Magyar kötések feltáró útjai során vidéken elsősorban az egyházi gyűjteményeket látogatta, és felfigyelt az ott őrzött könyvek, kódexek rossz állapotára, majd szorgalmazta azok helyreállítását igénybe véve ehhez restaurátorait és osztálya saját restauráló laboratóriumát. Vezető szakfelügyelőként a megyei múzeumok iparművészeti anyagát gondozta, s időnként a vidéki muzeológusok számára — e tárgykörön belül — továbbképzést szervezett.

1957-től kezdve vett részt az ELTE Könyvtártudományi Tanszéke munkájában. Speciál kollégiumot vezetett az ez iránt érdeklődő hallgatóknak (e sorok írójának is) a könyvkötésművészet történetéről. Nyugdíjba vonulása után (1983. dec. 31.) az Egyetemi Könyvtár szolgálatába állt, s ott folytatott kötéskutatást.

Sajnos, nem sikerült iskolát teremtenie, tanítványokat, utódot kinevelnie. Eredményei meghatározóak a magyar könyvkötés történetében, ha egy-egy feltevése, következtetése vitára is késztet, s további kutatás tárgyát kell, hogy képezze. Feltáró, elemző munkájával egyszer s mindenkorra kijelölte az irányt a hazai kötéskutatásban. Bár többen is és nagy nevek viselői, Rómer Flóris, Ráth György, Gulyás Pál stb. foglalkoztak kötéskutatással, ő az egyetlen, aki egész munkásságát a magyarországi kötéstörténetnek szentelte, s a magyar reneszánsz kötések terén úttörő munkát végzett.

A svájci Centro del bel libro 1987. szeptemberére Bázélban kurzust hirdetett a kötések meghatározásáról, s vezetőnek Sz. Koroknay Évát kérték fel. De ezt már nem tarthatta meg.

A Marginalien magyar száma. A Német Demokratikus Köztársaságban működő Pirkheimer Gesellschaft kiadásában megjelenő évnegyedes folyóirat (*Marginalien. Zeitschrift für Buchkunst und Bibliophilie*) 1987-ben megjelent, 107. füzetét tartjuk kezünkben. Bár e színvonalas folyóiratot e terület hazai kutatói jól ismerik és gyakran tanulmányozzák, jegyezzük fel a szerkesztői kollégium nemzetközileg is számon tartott tagjainak neveit: Elmar Faber, Prof. dr. Horst Kunze, Prof. dr. Friedhilde Krause, Prof. dr. Wolfram Körner. A magyar szám szerkesztői német részről Prof. dr. Friedhilde Krause, magyar részről pedig dr. Soltész Erzsébet és dr. Németh Mária voltak. A fordítás nem könnyű munkáját dr. Karl-Heinz Jügel, Erika Tröger és Klara Waitkus végezték.

A füzet különös jelentőségét számunkra az adja meg, hogy a *Marginalien* először jelentet meg teljes magyar számot a hazai könyvtörténet és könyvművészet témaköréből, sok figyelemreméltó információt közölve könyvnyomatásunk, könyvgyűjtésünk, továbbá olvasási kultúránk területéről is. A kiadvány célja pedig az, hogy betekintést adjon, elsősorban a Német Demokratikus Köztársaságban élő, de általában a német nyelvű, németül tudó kutatók és olvasók számára — hat tanulmány segítségével — e fontos művelődéstörténeti ágazat néhány hazai szektoráról.

A több mint ötszáz éves német-magyar könyves kapcsolatok ily módon történt további erősítésére most a berlini Staatsbibliothek és az Országos Széchényi Könyvtár hagyományosan jó együttműködése eredményeként kerülhetett sor.

Ami az egyes tanulmányokat illeti: Soltész Erzsébet írása (*Über die Anfänge der ungarische Buchillustration*) a 16. és 17. századi magyar könyvillusztrációk, metszetek világába kalauzolja el az érdeklődőt. Rámutat arra, hogy egy 15. században élt budai kiadótól származik az a meghatározás, amit Theobald Feger írt le a Thuroczy-féle *Chronica Hungarorum* 1488-as augsburgi kiadásában, és ami az ő megfogalmazásában vált közismertté: Legendi laborem levare: az olvasó munkáját megkönnyíteni. Ez azt jelenti, hogy a korszak kiadói nem csupán díszíteni kívánták képekkel könyveiket, nem csak az esztétikai követelményeket tartották szem előtt, hanem felismerték az illusztrációk ama fontos művelődéstörténeti szerepét is, hogy azok a tartalom megértéséhez, alapvető információk átadásához nyújtsanak segítséget. Ez a felfogás jellemző volt ez időszak egészére és mindenfajta kiadványára.

E kiváló tanulmány szerzője a korabeli magyar kiadványok egész során bizonyítja a fenti tétel itthon is érvényesülő igazságát, mégpedig mind a történeti művek, mind pedig az egyre jobban tért hódító, a nép művelődését szolgáló, magyar nyelvű népkönyvek vonatkozásában. Hivatkozik Ferenczffy Pál 1624-ből származó megállapítására, melynek értelmében a kisebb jövedelmű olvasók számára is szépen illusztrált könyveket kell kiadni. Elemzése végén, e két idézet tükrében jut a szerző arra az eredményre, hogy a magyar kiadók és nyomdászok felismerték az illusztrációk közelésének fontosságát.

Somkuti Gabriella (*Ungarische Büchersammlerinnen im 18. Jahrhundert*) c. tanulmánya a kor nyelvi, művelődési, társadalomtörténeti — elsősorban a török megszállás alól mentesült Erdélyre vonatkozó — háttérnek elemzése után ad igen jó és sokoldalú összefoglaló képet — a fennmaradt kéziratok könyvjegyzékek alapján — az elsősorban arisztokráta származású, többségében erdélyi magyar nők (Bethlen Kata, Ráday Eszter, Gyulai Klára, Nemes Júlia, Bethlen Zsuzsanna, Ujfalvy Krisztina, Erdődy Júlia, Berényi Erzsébet) által gyűjtött könyvekről, könyvtáraik tartalmi, nyelvi, műfaji megoszlásáról. Ezzel bizonyítva azt, hogy az olvasás nemcsak divat volt, hanem művelődési szükségesség is; e könyvtárak sokszínű képe igazolja, hogy a pietizmustól kezdve az évszázad ideológiai forradalmáig a könyvgyűjtő magyar leányok és asszonyok benne éltek a kor szellemi áramlataiban. Így eljutottak a szinte kizárólag vallásos műveket magukban foglaló gyűjteményektől a felvilágosodás irodalmának színé-javát magában foglaló tékáig, a kizárólagos magyar nyelvűségtől a francia nyelvű kiadványok gyűjtéséig. Művelődési hatások átsugározta családjaik, rokonságaik szélesebb körét is.

A szerkesztők itt átváltottak már a 19. századra: Kelecsényi Gábor (*Die beiden Emich. Eine bibliophile Verlegerfamilie in Ungarn im 19. Jahrhundert*) c. tanulmánya a bibliofília irányzatainak rövid, de igen figyelemreméltó elemzése után a német származású, de magyarrá lett Emich-család két kitűnő, könyvvel és könyvkiadással foglalkozó tagjának, az idősebb és ifjabb Emich Gusztávnak a magyar könyvkiadásban betöltött szerepével foglalkozik, utalva az első magyar király, Szent István figyelmeztetésére: gyenge és törekeny az az ország, amely egyetlen nyelvhez és szokásrendhez igazodik, abba zárkózik be. Id. Emich

Gusztáv (1814–1869), az Európát megjárt könyvkereskedő a magyar reformkor Nemzeti Kaszinójának tagja a legjelesebb tudósokat és írókat fogadta üzletében, majd kiadója lett a legjobb magyar íróknak, köztük Petőfi Sándornak. Fia, ifj. Emich Gusztáv (1843–1911) átvette apja tevékenységét, s az akkor legnagyobb irodalmi kiadóvállalatot, az Athenaeum részvénytársaságot alapította meg.

Berlász Jenő, az Országos Széchényi Könyvtár történetének (1802–1867 közti korszak) jeles írója *Die prominenten Sammler der Bücherschätze der Ungarischen Nationalbibliothek* címen közli összefoglaló tanulmányát. A Mátyás király (1458–1490) által létrehozott Bibliotheca Corvinianától indulva a Nemzeti Könyvtár megalapítójának, gróf Széchényi Ferencnek érdemeire mutat rá. Ezután sorra veszi a 19. század további kiemelkedő adományait (a gróf Illésházy-család, Jankovich Miklós, Horvát István könyvtárait), majd a Nemzeti Könyvtár hungaricum-jellegét kidomborító, felbecsülhetetlen értékű gyűjteményeket elemzi, amelyek már századunkban gazdagították a Széchényi Könyvtár állományát. Todoroszkó Gyula (1866–1919) és gróf Apponyi Sándor (1844–1925) könyvgyűjteményei a Nemzeti Könyvtár legnagyobb kincsei közé tartoznak.

A mai magyar könyv- és nyomdaművészet egyik kiváló mestere, Haiman György, *Zur Erneuerung der ungarischen Buchkunst* címen a téma 19. és 20. századi vonatkozásait tárja fel, a hazai jelenségeket együtt látva és vizsgálva a külföldi fejlődéssel. A 19. századi történeti előzmények (a tipográfiában bekövetkezett ipari forradalom, a papír- és nyomdaiiparban létrejött változások) hatása a századfordulóra Magyarországon is érvényesült. Ugyanakkor megújult a magyar könyvművészet is. A szerző ezután áttekintést ad e folyamat magyarországi mestereinek tevékenységéről, a könyvművészekéről és nyomdászokéről egyaránt, kiemelten foglalkozik Hirsch Lipót, Szana Tamás, Falus Elek, Kozma Lajos, Kner Izidor és Imre, Tevan Andor, Reiter László, Kassák Lajos, Moholy-Nagy László munkásságával. Szól arról a jelentős szerepről, amit a Magyar Bibliofil Társaság foglalt el a hazai könyvművészet ápolása területén 1920 és 1940 között.

Szilágyi János *Arbeiter als Leser und Arbeiterbibliotheken in Ungarn im 19. und 20. Jahrhundert. Ein kurzer Überblick* címen foglalja össze a történeti fejlődés irányát. A kezdeti feudális viszonyok ábrázolása után az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc íróinak (Petőfi, Vasvári, Tancsics) mindenki számára műveltséget követelő küzdelmeiről szól, majd az 1867-es kiegyezést követően a fokozatos fellendülés tényeit rögzíti (munkásújságok, szocialista tematikájú könyvek kiadása, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a *Népszava* szerepe, munkáskönyvtárak szervezése, Szabó Ervin hatása, az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság nagyszabású művelődési és könyvtári programja). Foglalkozik a két világháború közti időszak munkásművelődésével, a szakszervezeti könyvtárakkal, az illegális Kommunista Párt hatásával, valamint az 1945 utáni kulturális felemelkedéssel.

Elolvassa a tanulmányokat, meg kell jegyezni azt, hogy a szerzők kivétel nélkül a legmagasabb szakmai szinten fejtették ki mondanivalójukat, ugyanakkor a külföldinek szóló világos megfogalmazás és jó stílus is kitünteti ezt a kiadványt. Érdeme ez a szerzőknek, szerkesztőknek és fordítóknak egyaránt.

Emeli a szám értékét, hogy a *Marginalien* szerkesztői a füzet magyar jellegét, a magyar–német kulturális kapcsolatok hagyományait hangsúlyozni kívánván — négy színezett betétlapon közlik József Attila Erdélyi Ferenc készítette portrészitét s a nagy költő 1937-ben Thomas Mannhoz intézett üdvözlő versét (*Thomas Mann zum Gruss*) Stephan Hermlin műfordításában.

Külön kell szólni a szám elsősorú nyomdai kivitelezéséről: a tipografizálást Hans-Joachim Walch végezte, az előállítását a lipcsei Offizin Andersen Nexó grafikai nagyüzem munkáját dicséri. A jól válogatott, kitűnő minőségű illusztrációk is kifejezésre juttatják a folyóirat könyvművészeti és bibliofil profilját.

Csak örömnöknek adhatunk hangot azért, hogy a *Marginalien* magyar száma minden tekintetben kiemelkedő szinten valósult meg, köszönettel tartozunk ezért Prof. dr. Friedhilde Krause főigazgató asszonynak: energiája, széles skálájú szaktudása, magyar kollégái iránt érzett megbecsülése nélkül ez a szám nem jöhetett volna létre.